

ההגיון הישראלי וההגיון היווני

ר' ישראל אלטר

"בראשית ברא א-לוקים את השמים ואת הארץ, והארץ היתה תהו ובהו וחושך על פני תהום" – וחושך זו גלות יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרותיהן¹. מסביר המהר"ל בספרו נר מצווה שהמאפיין של מלכות יוון הוא בקשת החכמה ולכן רצו לבטל את התורה מישראל כיוון שלא רצו שתהיה חכמה יותר עליונה מחכמתם. כלומר, המאבק האמיתי בין יוון לישראל לא היה במישור הפיזי כי אם במישור הרוחני. ההגיון היווני מאופיין במבנה לוגי, באופן של גזירת מסקנות מתוך הנחות יסוד מסוימות (דדוקציה). למשל: כל בני האדם עתידים למות, סוקרטס הוא בן אדם, ומכאן המסקנה: סוקרטס עתיד למות. באופן זה בונים הפילוסופים היוונים את תורתם. הרב הנזיר קורא לצורת חשיבה זו "הגיון הסתכלותי"², כיוון שכאשר עוסקים בו "רואים" כביכול את דרך הסקת המסקנות, הכל מונח על השולחן. ההגיון העברי, לעומתו, הוא "הגיון שמעי" המתבטא בין היתר בשלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן (אנלוגיה), לדוגמא: גזירה שווה. את ההבדל שבין שני אופני חשיבה אלו ניתן לתאר כך: חוש הראיה תופס את מה שלפניו. הוא יכול לראות שולחן, לבחון מאיזה עץ הוא עשוי, לבחון אם הוא חדש ועוד. אבל כל זה הוא רק ברובד שמתגלה אליו, ולא מעבר לכך, בבחינת "אין לדין אלא מה שעניו רואת". לעומת זאת חוש השמיעה אינו "רואה" את הדבר מולו, אבל אין דבר שיכול לעצור אותו. למשל: אפשר לשמוע דברים המצויים גם מעברו השני של הקיר. עם זאת, בכך נעוץ גם חסרונו. אין בו את אותה ודאות פיסית שקיימת בראיה. כלומר, ההגיון היווני עוסק רק במה שניתן להבין בצורה לוגית. לעומתו, ההגיון העברי השמעי בוחן את העולם באמצעים נוספים. הוכחה לכך שישנם אופנים נוספים לבחון את העולם היא הדוגמא

¹ בראשית רבה פ"ב ד'.

² קול הנבואה ראש דבר, פסקה א'.

הבאה: אם אבקש מפלוני להוכיח לי באופן לוגי-שכלי שהוא קיים, לעולם לא יוכל לעשות זאת. אך כאשר אשאל אותו, "האם אתה קיים?" הוא פשוט יענה לי "כן". וכשאשאל אותו "וכיצד אתה יודע זאת?" – הוא יענה: "אני פשוט יודע". כלומר, אותה הרגשת ודאות הקיימת באדם בנוגע לקיומו היא דוגמא לצורת בחינה שאינה לוגית.

מה מקורו של ההגיון עברי עליו אנו מדברים? הנבואה. הנביא קיבל את הנבואה בצורה של משלים וחידות, ויחד איתם קיבל גם את פירושה. הנבואה היתה טבעית לנביא והוא לא נזקק לכללים והגדרות על מנת לפרשה. מציאות כזו אנו מוצאים בעיקר בתקופת בית ראשון³. בתום תקופת הנבואה ההגיון העברי כבר לא היה טבעי כבתחילה והוא נצרך להגדרות. בתחילה, אנשי הכנסת הגדולה השתמשו בהיקשים ודימויים. בברייתא דר' ישמעאל אנו מוצאים מיקוד נוסף של ההגיון השמעי בדמות שלוש עשרה המידות שהתורה נדרשת בהם. ולבסוף, כתב רבי את התורה שבעל פה מחשש שמא תישכח. מדוע? – כיוון שהרגש הטבעי של העם ירד כל כך עד שלא היו יכולים לשמר באופן טבעי את ההגיון המיוחד הזה.

עם זאת, נשאלת השאלה, והרי לנביאים קוראים: חוזה, רואה וכדומה. אלו פעלים המתייחסים לראיה ואילו הנבואה היתה שמעית? הנביאים ראו את הנבואה באופן של משלים וחידות ולכן נקראו רואים. מיוחד במינו היה משה רבינו שקיבל נבואה ישירה ללא אמצעי ביניים. הוא הנביא היחיד עליו נאמר "פה אל פה אדבר בו". הרב גורן זצ"ל⁴ מביא אבחנה זו בשם הזוהר הקדוש: המסתכל בעיניים פקוחות מתסכל באספקלריה שאינה מאירה, והמסתכל בעיניים עצומות, מסתכל באספקלריה המאירה. משה רבינו "הסתכל בעיניים עצומות" ושמע את הנבואה מפיו של ה' ועל כן זכה לדרגה הגבוהה ביותר של הנבואה.

³ למהלך האידיאות בישראל פרק ב'.

⁴ שבחי קול הנבואה, מצוי בסוף הספר קול הנבואה.